

Rita Miliūnaitė

UKRAINAI IR UKRAINIEČIAI

Ukrainiečiai – kaip kiniečiai? Vartosenoje retkarčiais pasitaikanti tautovardžio forma *ukrainai* ne vienam kelia klausimą, ar šiaip įprastas priesagos *-ietis* vedinys *ukrainiečiai* – negerai? Panašus tautovardis *kiniečiai* peikiamas ir taisomas į *kinus*, tai gal ir čia klaida?

Iš karto reikia pasakyti, kad *ukrainiečiai* – ne klaida ir yra kitokio tipo darinys negu *kiniečiai*.

Dabartinė kodifikacija ir jos pagrindas. DŽ_{5e} (2003), kaip ir dviejuose ankstesniuose leidimuose, reikšmės skirtumo tarp žodžių *ukrainai* ir *ukrainiečiai* nenurodoma. Straipsnyje *ukrainai* kaip sinonimas pateikiama *ukrainiečiai*, o pastarajame straipsnyje apibrėžiama ir reikšmė, taigi *ukrainiečiai* žodyne yra pagrindinis žodis: „tauta, gyvenanti į šiaurę nuo Juodosios ir Azovo jūrų, kalbanti viena iš rytų slavų kalbų“.

Nėra jokio kalbinio pagrindo manyti, kad šis priesagos *-ietis* vedinys normos atžvilgiu būtų ydingas. Su juo susijęs šalies pavadinimas *Ukraina* neturi priesagos *-ija*, kuri dažniausiai ir lemia, kad tautovardis būtų daromas be priesagos *-ietis* (plg. *Norvegija* – *norvegai*, *Albanija* – *albanai*, *Kinija* – *kinai*)¹. Atvirkščiai, retas atvejis, kad iš šalies pavadinimo, neturinčio baigmens *-ija*, būtų daromasi tautovardis be priesagos *-ietis*, bet ir tai nelaikytina kokių normų pažeidimu.

Truputis vartojimo istorijos. *Ukrainų* vartojimo tradicija eina iš Jono Jablonskio ir Juozo Balčikonio. Pats Jablonskis, regis, specialiai apie tai nėra rašęs.

Juozas Balčikonis (*Rinktiniai raštai*, t. 1, p. 213) sako, kad žodį *ukrainai* vartojęs Jablonskis (sieja su jo nuomone dėl *kino* ir *kiniečio*). Pats Bačikonis kelis kartus yra taisęs: *svajojo sudaryti etimologinį ukrainiečių (=ukrainų) žodyną* I 258; *su rytiniais slavais, dar nesusiskirsčiusiais į rusus, baltarusius ir ukrainiečius (=ukrainus)* I 328, I 378 ir reikalavo, kad rengiamame „Dabartinės lietuvių kalbos žodyne“ (1 leid., 1954) būtų žodis *ukrainas*.

Šią tradiciją yra perėmę kai kurie dabartiniai vyresniosios kartos kalbininkai (J. Palionis, V. Mažiulis ir kt.)². Tačiau mokyklų vadovėliuose, aukštesniosioms klasėms Z. Zinkevičiaus rašytoje dalyje „Kalbotyros pradmenys“³ nuosekliai vartojamas variantas *ukrainiečiai*.

Jei pažiūrėsime į ankstesnius norminamuosius leidinius, matysime, kad variantas *ukrainai* juose atsirado ne iš karto. „Kalbos patarėjuje“ (1939) apie *ukrainus* ir *ukrainiečius* nieko nesakoma. „Lietuvių kalbos rašybos žodyne“ (1948) yra tik *ukrainietis*, *-ė*. „Kalbos vadove“ (1950) – taip pat tik *ukrainietis*, *-ė* „Ukrainos gyventojas“. Pirmajame ir antrajame „Dabartinės lietuvių kalbos žodyno“ leidime žodžio *ukrainai* irgi dar nėra: DŽ₁ (1954): yra tik *ukrainiečiai*, *-is*, *-ė* „rytų slavų tauta, gyvenanti Ukrainos TSR“; DŽ₂ (1972) taip pat, tik kiek plačiau: *ukrainiečiai* „rytų slavų tauta,

¹ Plg.: Danutė Liutkevičienė. Apie tautybių ir gyventojų pavadinimus su priesaga *-ietis*, *-ė*. – *Kalbos kultūra*, 74, 2001, p. 60–65.

² Žr.: Jonas Palionis. *Kalbos mokslo pradmenys*. Vilnius: Mokslas, 1985, p. 240–241 (*ukrainų kalba*) [Čia ir toliau paryškinta mano. – R. M.]; Vytautas Mažiulis. *Pasaulio tautų kalbos*. Antras pataisytas leidimas. Vilnius: Gimtasis žodis, 2001, p. 30: *Ukrainų kalba, kuri susidarė XIII–XV a., dabar šneka apie 40 mln. žmonių Ukrainoje ir kai kur kitur. Literatūrinė ukrainų kalba susikuria XVIII a. pietų rytų tarmių (Poltavos–Kijevo) pagrindu; ukrainų kalba yra sukurta reikšmingų literatūros ir mokslo veikalų (T. Ševčenka ir kt.)*.

³ Plg.: Regina Koženiauskiene, Bronius Dobrovolskis, Zigmas Zinkevičius. *Lietuvių kalba. Vadovėlis IX klasei*. – Kaunas: Šviesa, 2001.

gyvenanti Ukrainos TSR“; *-is, -ė* „tos tautos žmogus“; *ukrainietybė* „skolinys iš ukrainiečių kalbos“. Tačiau vėlesniuose leidimuose *ukrainai* jau atsiranda. DŽ₃₋₄ (1993, 2000) ir jau pradžioje minėtasis DŽ_{5e} (2003): *ukrainai, ukrainiečiai; -as, -ė, ukrainietis; ukrainiečiai* „tauta, gyvenanti į šiaurę nuo Juodosios ir Azovo jūrų, kalbanti viena rytų slavų kalbų; *-tis, -tė* „tos tautos žmogus“; *ukrainietybė* „skolinys iš ukrainiečių kalbos“. „Tarptautinių žodžių žodynas“ (Alma littera, 2001) abi formas teikia pagrečiui.

Dabartinė vartoseną. Dabartinės (VDU tekstyno, interneto) vartosenos duomenys rodo, kad variantas *ukrainai*, palyginti su žodžiu *ukrainiečiai*, vartojamas retai, net yra trūktinos paradigmos (2005-03-02 paieškos įrankis Google iš viso nedavė daugiskaitos formos *ukrainams* (plg. *ukrainiečiams* –177 k.); *ukrainiečius* buvo 229 k., o *ukrainus* – 3 k., ir visi tik iš ta tema vykusios diskusijos VLKK interneto svetainėje; *ukrainiečių* buvo 639 k., *ukrainų* – 21).

Be to, darinių iš žodžio *ukrainas, -ė (-ai)* reta; produktyvi daryba tik iš žodžio *ukrainietis, -ė (-čiai): ukrainietiškas, -a* (pvz., *ukrainietiškas akcentas*), *ukrainietišškai, ukrainietybė*⁴ ir t. t., išskyrus pavienius atvejus (pvz., *ukrainiškas*).

Taigi žodis *ukrainiečiai* normaliai funkcionuoja dabartinėje vartosenoje, o varianto *ukrainai* konkurencija su juo yra silpna.

Senesniuose Lietuvių kalbos komisijos dokumentuose atsiradęs variantas *ukrainai* (o tai, matyt, labiausiai ir trikdo atidesnius bendrinės kalbos vartotojus) greičiausiai perimtas iš vyresniųjų kalbininkų vartojamos kalbų klasifikacijos; ten yra ir minėtasis būdvardis *ukrainiškas*. Plg.: „Lietuvos **ukrainų** pavardžių ir vardų rašymo Lietuvos Respublikos piliečio pase taisyklės“ (patvirtinta 1991 m. lapkričio 25 d.): *Šios taisyklės taikomos tais atvejais, kai Lietuvos Respublikos piliečio pasas išduodamas remiantis dokumentais, kurie neturi lietuviškų įrašų ir turi ukrainiškus įrašus* [Paryškinta mano. – R. M.]. Tačiau Muitinės departamento patvirtintame dokumente – „Kalbų klasifikatoriuje“ (Valstybės žinios, 2003, Nr. 14-590), kuriam 2003 m. pritarė VLKK Rašybos pakomisė, nurodyta tik *ukrainiečių kalba*.

Nedidelės vartotojų internetinės apklausos (2005 m.) klausimas – ką rinktųsi sakinyje *Pradėjau lankyti (ukrainų, ukrainiečių) kalbos kursus* turėjo parodyti, katra variantą žmonės dažniau vartoja. Rezultatai tokie:

ukrainų (24 balsai), ***ukrainiečių*** (203 balsai).
(a) 10,6 % (b) 89,4 %

Konkurencija apytikriai 1 : 8, taigi sąmoningai pasirinkta realioji norma *ukrainiečiai* yra gana tvirta (plg. tos pačios apklausos *kiniečių* ir *kinų* santykį 1 : 2).

Išvados. *Ukrainai* ir *ukrainiečiai* – darybiniai bendrinės kalbos variantai. Priesagos *-ietis* vedinys *ukrainiečiai* pagrįstai laikytinas pagrindine norma. Variantas *ukrainai* taip pat ne klaida, o šalutinis normos variantas. Vartotojų nuomonė ir bendrinės kalbos raidos polinkiai šiuo atveju visai nesikerta: realioji norma ir kodifikuota (įteisinta norminamuosiuose darbuose) variantiškoji norma iš esmės sutampa.

Iš dalies *ukrainų : ukrainiečių* konkurenciją vartosenoje galima būtų laikyti kartu klausimu. Vyresnioji karta gal kiek labiau pratusi prie *ukrainų*, o vidurinės ir jaunesniosios kartos norma – *ukrainiečiai*.

Mėginti čia ieškoti reikšmių skirtumo (tautybė, gyvenamoji vieta) nėra pagrindo – taip neskiriami ir kitų panašių tautovardžių variantai.

2007-03-05

⁴ Nuosekliai variantas *ukrainiečiai* ir jo vediniai vartojami ir Anatolijaus Nepokupno knygoje „Baltai slavų giminaičiai“ [serija *Kalba ir žmonės*; iš ukrainiečių kalbos vertė B. Stundžia]. – Vilnius: Mokslas, 1983.